

De volgende pandemie

Een deltaplan voor overleving

Peter A.G. van Bergeijk

WALBURGERS

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Afbeelding omslag: © Pierre Huyghe, *Timekeeper*, 1999 (print on transfer paper)
c/o Pictoright Amsterdam 2021

Foto © Christie's Images / Bridgeman Images

Het kunstwerk van de Franse kunstenaar Pierre Huyghe, die het omslag van dit boek siert, lijkt op een patroon van golven waarmee een pandemie zich verspreidt. De creatie is onderdeel van zijn project *Timekeeper* en is gebaseerd op de jaarringen van een boomstam. Het omslag is een voorbeeld van hoe perspectief en context een nieuwe betekenis kunnen geven aan een concept.

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 808 2

e-ISBN 978 94 6249 809 9

NUR 740

© 2021 Peter A.G. van Bergeijk, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Voor Bob, Chris en Stan

Inhoudsopgave

1	Verwondering	9
2	Dit kunnen we ons niet nog eens veroorloven	25
3	De mythe van de onvoorzienbaarheid	41
4	De grote verrassing: de wereld ging op slot	57
5	Hoe we het perspectief op onze prestaties verloren	71
6	'Leven, vrijheid en zelfstandigheid': afruilen tijdens en rond een pandemie	87
7	Kwakzalvereconomen en fladdervirologen	103
8	Een samenleving in de val?	121
9	Naar een pandemieresistente leefomgeving: wat kunnen we zelf individueel doen?	135
10	Ons land, onze planeet: de rol van overheden	149
11	'En wat kost dat deltaplan?' is de foute vraag	165
	Nawoord	171
	Het 30-punten deltaplan voor de volgende pandemie	173
	Noten	177
	Index	189

1 Verwondering

Het geeft niet als iemand fouten maakt, van je fouten leer je het meest. In een meer filosofische zin bestaan we en zijn we wat we zijn, omdat de mensheid fouten maakt en daarvan leert. Tijdens de coronapandemie die eind 2019 uitbrak zijn er veel fouten gemaakt. Gelukkig maar, want daar gaan we heel veel van leren. Ik ben blij dat we stapje voor stapje uit de coronaput klimmen, maar we kunnen de coronapandemie nog niet achter ons laten. Het is nu belangrijk om van iets slechts iets goeds te gaan maken. Om dat te kunnen doen moeten we met een open blik kijken naar wat er is gebeurd en wat we hebben gedaan. De Rotterdamse aucteur Jules Deelder schreef dat we hetzelfde zien, maar het toch zo (kunnen) bekijken als nog nooit iemand voor ons deed.¹ Dat idee vormt een belangrijke inspiratie voor dit boek.

Het is na de allerergste fase tijd om terug te kijken: we gaan niet zwartepieten, maar leren van de uitbraak van de pandemie en van onze reacties. Na afloop van de Eerste Wereldoorlog werden op de ruïnes van het gemeentehuis van Péronne de woorden van de Duitse filosoof Johann Wolfgang von Goethe geschreven: *'Nicht ärgern, nur wundern'* (Word niet boos, maar wees verwonderd²). We moeten inderdaad terugkijken in verwondering, om daarna in te zien hoe we het beter zouden kunnen doen wanneer de volgende pandemie ons treft.

Ik hoop dat dit boek helpt bij die verwondering. Al aan het begin van de vorige eeuw tekende de Amerikaan H.L. Mencken op dat er altijd een aansprekende oplossing is voor ieder maatschappelijk probleem: 'elegant, overtuigend en fout'.³ Tijdens de pandemie hoorden we inderdaad krachtige en heldere meningen: 'mondkapjes werken niet', 'de avondklok beperkt besmettingen', 'het coronavirus wordt niet via luchtdruppels overgedragen', 'COVID-19 is een griepje', '2020 is

een inktzwart rampjaar met de sterkste krimp ooit gemeten', 'de maatregelen kunnen sneller versoepeld worden'. Aan de talkshowtafel zag het er steeds uit alsof BN'ers onkwetsbaar zijn – tv is illusie. In de krant en het journaal overheerste het negatieve nieuws, terwijl er ook veel positiefs gebeurde. Het leek er, als we naar het VNO-NCW luisterden, soms op alsof de economie instortte, terwijl die grotendeels doordraaide en vaak zelfs als een tierelier. Het kan toch niet zo zijn dat Nederland verarmt, omdat we geen biertje op een terras kunnen pakken?

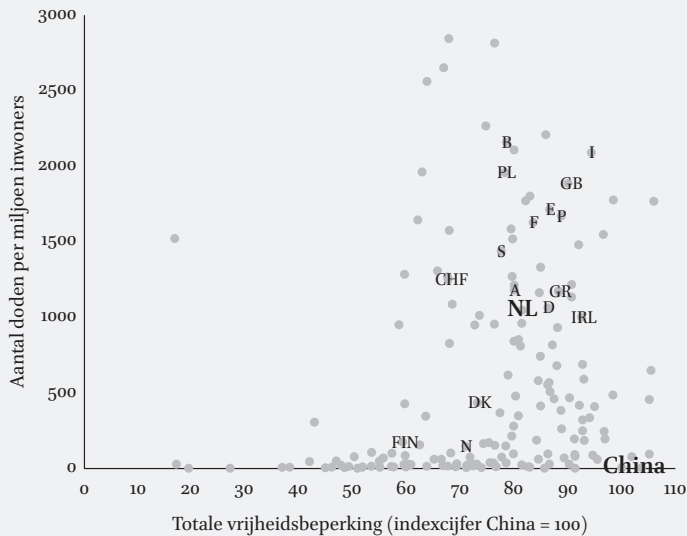
Terwijl een virus keihard toesloeg, klonk er een luide roep om 'perspectief'. Ik erger me niet, maar verwonder me. Ik twijfel ook wel een beetje aan de belangrijkste les die ik altijd aan mijn studenten meegeef: theorieën zijn niet zozeer goed of fout, maar relevant of irrelevant afhankelijk van waar je bent, waar je mee te maken hebt en wanneer je leeft. Die les klopt wel voor de economische wetenschap, maar dat relativisme is hier niet op zijn plaats. Voor het eerst voel ik als econoom de noodzaak om de maatschappij te helpen het kaf van het koren te scheiden: de fictie te bestrijden en de feiten te laten spreken. In een oorlog is de waarheid het eerste slachtoffer; ik ben verbaasd dat dat ook zo is bij een pandemie.

Hoe kunnen we echter zien wat waardevol en wat waardeloos is, hoe onderscheiden we zinvol en zinloos en vooral hoe scheiden we feit en fictie? We kunnen dat alleen op basis van gegevens en door te kijken met een open blik. De gegevens presenteer ik met behulp van grafieken.⁴ Die grafieken zijn in kaders geplaatst met een toelichting over wat de grafiek laat zien. De tekst kan ook worden gelezen zonder die kaders.

Figuur 1 geeft een voorproefje: ik laat zien dat westerse democratische markteconomieën bijna net zo veel vrijheid van hun burgers hebben afgenomen sinds de uitbraak van de coronapandemie als die 'malle Chinezen', en dat hun sterftecijfers vele malen hoger liggen dan in China. Ik hoop dat je je erover verwondert.

Figuur 1 Vrijheidsbeperking en COVID-19 sterfte*

* Voor de leesbaarheid van de grafiek is Peru (strengheid 102 en sterfte 5609 per miljoen) niet ingetekend.

Bronnen: De vrijheidsbeperking is bepaald aan de hand van de COVID-19 Government Response Tracker (OxCGRT) van de Universiteit van Oxford waarin systematisch gegevens worden verzameld over het overheidsbeleid om de verspreiding van COVID-19 te beperken. De sterftecijfers zijn van Our World In Data (ourworldindata.org), de beste gegevenswebsite die ik ken met gegevens en analyses voor alle terreinen die relevant zijn voor de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (de Sustainable Development Goals vaak aangeduid als SDGs) van de Verenigde Naties.

Ieder bolletje is een land. Op de horizontale as staat de totale vrijheidsbeperking sinds de uitbraak van de pandemie waarbij we per dag bekijken wat de maatregelen zijn en deze dagscore is over de hele periode van 1 januari 2020 tot en met 31 mei 2021 opgeteld. Voorbeelden van vrijheidsbeperkingen zijn het sluiten van scholen en sectoren van de economie en nationale en internationale reisbeperkingen. Hoe verder naar rechts we in de grafiek gaan, des te meer is de vrijheid beperkt. Ik heb die vrijheidsbeperking uitgedrukt als een indexcijfer (China = 100), want zo kun je direct het procentuele verschil met China zien. De Europese landen zijn aangeduid met landcodes. Voor Italië (I) kun je op de horizontale as aflezen dat

de vrijheidsbeperkingen over de hele pandemie neerkwamen op 94% van de Chinese maatregelen; voor Nederland (NL) is dat 81%. Op de verticale as staat het aantal COVID-19 doden. We corrigeren de bevolkingsomvang door naar het aantal sterfgevallen per miljoen inwoners te kijken. Hoe hoger we in de grafiek komen, des te hoger is het sterftcijfer. Sterftcijfers hebben alleen betrekking op gerapporteerde gevallen; mensen die overlijden aan corona zonder te zijn getest worden niet meegeteld. De sterftcijfers zijn dus altijd te laag.

De Chinese reactie op de uitbraak in Wuhan was voor ons op dat moment onvoorstelbaar: een waterdichte isolatie van een grootstedelijke regio en een complete lockdown. Ik herinner me nog de tweet van het RIVM: 'In Nederland nemen we proportionele maatregelen. In China doen ze dat blijkbaar anders.'⁵ Zo'n afsluiting: dat kon natuurlijk niet in een open economie als Nederland! Wat blijkbaar wel mogelijk was, is om heel lang minder verstrekkende beperkingen door te voeren die bij elkaar opgeteld de vrijheid uiteindelijk net zo beperkten als de afsluiting van Wuhan: heel veel kleine, lichte en 'intelligente' lockdowndagen, met of zonder avondklok, maken uiteindelijk bij elkaar immers een hele grote. Het lijkt op de parabel van de kikker: gooi het diertje in kokend water en zij springt er meteen uit, maar verhit het water langzaam en hij blijft zitten tot de dood erop volgt. Het fabeltje van de kokende kikkers klopt overigens niet, maar ik hoop dat je net zo verrast bent als ik door de grafiek en wat we in ons kikkerlandje hebben gedaan.

Cijfers checken

Ik had als jonge beambte op het ministerie van Economische Zaken ooit een baas die op bijna al mijn nota's 'cijfers checken' schreef, en er zat inderdaad altijd wel een foutje in. Later leerde ik dat hij nogal lui was en direct stopte met lezen als hij een getal zag staan, en met deze opmerking had hij zijn commentaar snel klaar. Maar ik heb er aan over gehouden dat ik me veel bewuster ben van

wat goede cijfers zijn en wat niet. Anders is dat in de maatschappij, want daar stopt men met kritisch denken als er een economisch gegeven langskomt. Voor een dynamische democratie is dergelijke 'ongecijferdheid' net zo'n grote bedreiging als analfabetisme.

De financieel-economische pers helpt niet echt in het gevecht tegen de ongecijferdheid. De coronacrisis moet en zal blijkbaar het ergste zijn dat ons is overkomen. Ik weet ook wel dat slecht nieuws beter verkoopt dan goed nieuws, maar dat de economische feiten niet meer gecheckt worden door de kwaliteitskranten is opmerkelijk. Frank Kalshoven formuleerde het in zijn *Volkskrant*-column fjntjes: 'Op 16 februari kwam het CBS naar buiten met "de grootste krimp ooit gemeten" als typering van de economische ontwikkeling in 2020, een mededeling die alle media netjes overnamen.'⁶ We zullen zien dat die typering niet correct is.

Die ongecijferdheid is een probleem en niet alleen voor economen. In de communicatie over de coronacrisis zijn we nog lang niet zover als met bijvoorbeeld het weerbericht, waar de weervrouw geroutineerd een pluim van voorspellingen laat zien zonder ons in verwarring te brengen. De onzekerheid van hier en daar een bui en nu en dan een opklaring kunnen we prima aan. Als de buienradar zegt dat er 10% kans is op een bui, weten we wat we moeten doen. En als het gemiddeld in Nederland mooi lenteweer is, weten we dat we op de Waddeneilanden toch een winterjas bij de hand moeten hebben. Moeilijke natuurkundige principes worden zo uitgelegd dat iedereen het kan begrijpen (de draairichting rond een hogedrukgebied; de afstand tussen isobaren). Ook tijdens de verkiezingen weten nieuwsmakers heel goed om te gaan met de onzekerheidsmarge en het voorlopige karakter van de uitslag en met het gegeven dat hertelling tot net iets andere uitkomsten met grote gevolgen kan leiden. Maar in de coronacommunicatie worden de Nederlanders als kleuters behandeld en verschijnen de dagkoersen van het aantal doden en de 1C-bezettingcijfers als een balkenbrij en wordt aan kleine rimpelingen een grote betekenis toegekend. Opmerkelijk, want ziek worden en sterfte zijn natuurlijke processen en daarbij speelt toeval een grote rol. Toeval zorgt voor natuurlijke variatie in de

cijfers. Daar komt nog bij dat er vertraging zit in het doorgeven van cijfers – als je het druk hebt met patiënten, loopt de boekhouding achter en dat haal je in als het weer wat rustiger is. Een stijging of een daling met een handvol zegt dus weinig.

Dat kan ook anders, zoals ik laat zien in Figuur 2, die het aantal dagelijkse coronadoden laat zien. Ik gebruik het liefst de cijfers over coronadoden. Niet uit effectbejag, maar omdat de dood iets is dat we goed kunnen waarnemen. Gedrag speelt een veel minder grote rol bij de dood, want voor een opname in een ziekenhuis kunnen de regels variëren. Als het druk is en er is weinig plaats, dan blijven mensen eerder thuis en proberen artsen de schaarse bedden alleen te gebruiken voor de echt zware gevallen. Bij testen speelt gedrag een nog grotere rol. Daarnaast is een vergelijking in de tijd maken eigenlijk onmogelijk, omdat er aanvankelijk veel te weinig testcapaciteit was en later zelftesten mogelijk werd en daar hebben we helemaal geen cijfers van. Ook de bereidheid je te laten testen varieert in de tijd. Natuurlijk is ook de dood geen perfecte maatstaf: we weten dat er onderrapportage is omdat alleen gevallen waarvan we door diagnose of test weten dat het COVID-19 was, worden meegeteld en er is een vertraging in de waarneming, want je moet eerst ziek worden en dan nog doodgaan en dat kost bij COVID-19 ruwweg een maand. Maar omdat er geen gedragseffecten zijn, is de dood de nauwkeurigste maatstaf van de ontwikkeling van een pandemie. In een notendop: alle meetproblemen die optreden bij overlijdens spelen ook bij ziekte, maar lijken jikken niet en lopen niet weg.

Laten we kijken naar Figuur 2. In de figuur staat voor ieder dag sinds 1 maart 2020 het aantal gerapporteerde COVID-19 doden in Nederland. Ik hoop dat je je net zo verwondert als ik als je ziet dat er eigenlijk maar twee golven waren: de topper in maart-april 2020 en het rommelige tweekoppige monster van oktober 2020-maart 2021 (als je naar de oversterftcijfers van het CBS zou kijken, zie je overigens nog beter dat er maar twee echte golven waren).⁷ Vanaf medio maart 2021 zet een gestage daling in tot de afbuiging naar een stabilisatie tot midden juni, maar die trends gaan verloren als je alleen naar de dagkoersen kijkt.